

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

TIM MARSHALL
**ROZDELENÝ
SVET**

Prečo žijeme
v epoche múrov

Zvyčajne myslíme na múr v Izraeli, na americko-mexickej hranici a na niektoré múry v Európe, no mnoho ľudí si neuvedomuje, že vyrastajú všade na svete. V 21. storočí boli postavené tisíce kilometrov múrov a plotov, nové bariéry okolo svojich hraníc postavila každá tretia krajina.

premedia

SVETOVÉ DEJINY

VYŠLO:

Tim Marshall: V zajatí geografie

Geografické pomery ovplyvnili vývoj celého ľudstva a dodnes ovplyvňujú správanie politikov. Ich rozhodnutia sú limitované pohoriami, riekami, púšťami aj oceánmi. Ak sa ste sa pýtali, prečo je Putin posadnutý Krymom, prečo boli Spojené štáty predurčené stať sa svetovou veľmocou, alebo čo stojí za čínskou expanziou, máte v rukách tú správnu knihu.

V desiatich kapitolách (venovaných Rusku, Číne, Spojeným štátom, Európe, Afrike, Blízkemu východu, Indii a Pakistanu, Japonsku a Kórei, Latinskej Amerike a Arktíde) sa autor pozerá na minulosť, súčasnosť a budúcnosť s použitím máp, úvah a príležitostne aj osobných skúseností. Ponúka pohľad na najdôležitejšie okolnosti, ktoré ovplyvňujú svetové dejiny.

PRIPRAVUJEME:

Tim Marshall: Pre vlajku aj umrieť

Svet je dnes opäť znepokojujúce miesto, stačí sa pozrieť na vzrastajúci nacionalizmus v Číne, rozdelené spoločensvá v Európe a Spojených štátoch amerických a hrôzostrašný vzostup IS. Ak sa pozrieme na vlajky týchto krajín a organizácií, môžeme porozumieť mnohému z toho, čo je na prvý pohľad úplne nepochopiteľné. Lebo už tisícky rokov zosobňujú vlajky naše nádeje a sny. Mávame nimi, pálime ich, pochodujeme pod ich farbami. Vlajky vejú pred budovou Spojených národov, na arabských uliciach, aj v záhradkách pred texaskými domami. Symboly na nich nás oddeľujú alebo zjednocujú. A aj v dvadsiatom prvom storočí pre ne ľudia zomierajú. *Pre vlajku aj umrieť* je zaujímavou a pútavou lekciovou o svetovej politike a dejinách.

Vychádza v lete 2019

ROZDELENÝ SVET

TIM MARSHALL

Z angličtiny preložil IGOR OTČENÁŠ

premedia
~

Edícia CIVILIZÁCIA, siedmy zväzok

Tim Marshall: Rozdelený svet

Prvé vydanie

DIVIDED

Copyright © 2018 by Tim Marshall

All rights reserved.

Translation © Igor Otčenáš, 2018

Slovak edition © Premedia, 2018

ISBN 978-80-8159-643-8

*Venujem svojej matke Margaret McDaldovej
a životu naplnenému budovaním mostov*

POĎAKOVANIE

Ďakujem všetkým vo vydavateľstve Elliott & Thompson za trvalú podporu tohto dvojročného projektu a za povystrihovanie dostatočného množstva kvetnatého materiálu, aby som si mohol otvoriť kvetinárstvo. Ďakujem aj Wenovi Qiovi, Sabine Zengovej, Samovi Bambovi, Sameerovi Bazbazovi, Mine al-Oraibiovej, Dr. Rogierovi Creemersovi, Dr. Reeceovi Jonesovi, Fawazovi Gergesovi, Davidovi Waywellovi, Henrymu Robinsonovi, profesorovi Stuartovi Eldenovi a Davidovi Kornbluthovi.

OBSAH

	Úvod	9
1	Veľký elektronický múr: Čína	15
2	Postavte ten múr!: USA	41
3	Fakty na stole: Izrael a Palestína	71
4	Čiary v piesku: Blízky východ	97
5	Magnet pre migrantov: Indický subkontinent	119
6	Národné štáty: Afrika	149
7	Ešte užšia únia?: Európa	175
8	Náreky Britov: Spojené kráľovstvo	207
	Záver: Medzipriestory	234
	Bibliografia	245

ÚVOD

HRANIČNÝ MÚR MEDZI IZRAELOM A ZÁPADNÝM BREHOM JORDÁNU patrí k najodpudivejším a najnevľúdnejším stavbám na svete. Z akejkol'vek vzdialenosti, z ktoréhokol'vek uhla pôsobí dojmom mohutnosti a človeka svojou obrovitosťou priam zavalí. Zoči-voči tejto nekonečnej mase ocele a betónu sa cítite ako trpaslík nielen pokiaľ ide o rozmery, ale aj čo sa týka toho, čím tento múr v skutočnosti je. Vy stojíte na jednej strane; na tej druhej stoja zase „oni“.

Pred tridsiatimi rokmi zbúrali iný múr a tento akt sa mal stať úvodom do novej éry otvorenosti a medzinárodnej spolupráce. V roku 1987 prišiel k Brandenburskej bráne v rozdelenom Berlíne americký prezident Ronald Reagan a zavolať na svojho partnera v Sovietskom zväze: „Pán Gorbačov, zbúrajte ten múr!“ O dva roky sa to stalo skutočnosťou. Berlín, Nemecko a potom aj Európa sa opäť zjednotili. V tej búrlivej dobe niektorí intelektuáli predpovedali koniec histórie. Ale história sa neskončila.

Volanie po rúcaní múrov v súčasnosti nestačí vzdorovať tlaku „mentality pevnosti“. Sotva ho počuť, nedokáže odolávať hrozivo sa zvyšujúcemu tempu masovej migrácie, útokom proti globalizácii, oživovaniu nacionalizmu, krachu komunizmu, následkom teroristických útokov proti Spojeným štátom z 11. septembra 2001. Toto sú zlomové línie, ktoré budú formovať náš svet v najbližších rokoch.

Zvyčajne myslíme na múr v Izraeli, na americko-mexickej hranici a na niektoré múry v Európe, no mnoho ľudí si neuvedomuje, že múry vyrastajú všade na svete. V 21. storočí boli postavené tisíce kilometrov múrov a plotov. Takmer 65 krajín, teda viac ako jedna tretina všetkých krajín sveta, postavila okolo svojich hraníc bariéry; polovica z tých, ktoré boli vybudované po druhej svetovej vojne, vyrástla po roku 2000. Len v Európe sa môže v priebehu niekoľkých rokov vybudovať

viac múrov, plotov a bariér než v období vrcholiacej studenej vojny. Začalo sa to oddelovaním Grécka od Macedónska, Macedónska od Srbska, Srbska od Maďarska, a čím menej nás prekvapuje každý nový úsek natahnutého ostnatého drôtu, tým rýchlejšie sa jedna krajina vymedzuje plotom voči druhej – Slovinsko začalo budovať plot na hranici s Chorvátskom, Rakúsko sa ohradzuje voči Slovinsku, Švédsko stavia bariéry, ktoré majú zabrániť prenikaniu ilegálnych migrantov z Dánska. Na druhej strane Estónsko, Lotyšsko a Litva začali budovať obrannú fortifikáciu na hraniciach s Ruskom.

No Európa v tom nie je sama: Spojené arabské emiráty postavili plot na hranici s Ománom, podobne Kuvajt na hranici s Irakom. Irak a Irán – podobne ako Irán a Pakistan – dodržiavajú od seba fyzický odstup v celkovej dĺžke približne 700 kilometrov. Hoci je Uzbekistan vnútrozemskou krajinou Strednej Ázie, uzatvoril sa pred všetkými štyrmi krajinami, s ktorými susedí – Afganistanom, Tadžikistanom, Kazachstanom a Kirgizskom. Hranica s Tadžikistanom je dokonca zamínovaná. A tak to ide ďalej: bariéry oddeľujú Brunej od Malajzie, Malajziu od Thajska, Pakistan od Indie, Indiu od Bangladéša a Čínu od Severnej Kórey. A tak dookola po celom svete.

Takéto múry vypovedajú veľa o medzinárodnej politike, no úzkosti, ktoré symbolizujú, prekračujú hranice národných štátov, ktoré tieto múry kopírujú. Hlavným dôvodom budovania múrov v dnešnej Európe je snaha zastaviť vlnu migrantov – hovoria však aj o hlbších prasklinách a nestabilite v samotnej štruktúre Európskej únie a medzi jej jednotlivými členskými krajinami. Múr, ktorý navrhuje americký prezident Trump vybudovať na hranici medzi Spojenými štátmi a Mexikom, má zastaviť prúd migrantov z juhu, no je aj výrazom prehlbujúcich sa obáv prívržencov tejto stavby z demografických zmien.

Oddelovanie ovplyvňuje politiku na všetkých úrovniach – osobnej, miestnej, národnej i medzinárodnej. Nielen každý príbeh má dve strany, ale aj každý múr. Je zásadnou vecou pochopiť, čo nás vlastne rozdeľuje a čo je príčinou, že toto rozdelenie pretrváva. Len tak môžeme porozumieť, čo sa to deje s dnešným svetom.

Spomeňte si na začiatok majstrovského sci-fi filmu režiséra Stanleyho Kubricka *2001: Vesmírna odysea*, nakrúteného v roku 1968. Začína sa pasážou nazvanou Úsvit človeka. Kdesi na africkej savane sa v prehistorickej ére malá tlupa praľudí/opíc pokojne osviežuje vodou z prameňa, keď sa tam objaví iná tlupa. Jednotlivci z pôvodnej tlupy sa vďačne delia o vodu s príslušníkmi vlastnej skupiny, no nie s príslušníkmi „inej“ tlupy. Prepukne spor, v ktorom sa tým, čo prišli neskôr, podarí obsadiť prameň a prinútiť pôvodnú tlupu ustúpiť. Keby mali noví páni v tej chvíli poruke pár tehál a trochu cementu, mohli by si okolo svojho nového majetku postaviť múr a ten potom strážiť. No keďže sa tento príbeh odohráva pred niekoľkými miliónmi rokov, musia noví držiteľia prameňa o pár dní neskôr bojovať proti jeho pôvodným držiteľom, ktorí sa po zuby ozbrojení vrátili, aby znovu dobyli svoje územie.

My ľudia sme vždy mali radi svoj priestor. Združovanie sa do tlúp, vyvolávané množstvom nepriateľov, prípadne ako reakcia na bezprostredné nebezpečenstvo, je pochopiteľnou ľudskou prirodzenosťou. Vytvárame si väzby, ktoré sú dôležité nielen na prežitie, ale aj ako spoločenské spojivo. Rozvíjame skupinovú identitu, čo často vedie ku konfliktom s inými. Naše skupiny bojujú o zdroje, no je v tom aj prvok konfliktu identity – naratív „my a oni“.

V ranej histórii ľudstva sme boli lovci a zberači: nemali sme stále sídla ani sme neovládali trvalé zdroje, ktoré by mohli lákať iných. Potom sa však ľudia v niektorých oblastiach dnešného Turecka a Blízkeho východu začali zaoberať poľnohospodárstvom. Miesto kočovania z miesta na miesto za potravou či pašou pre dobytok orali polia a čakali na úrodu. Náhle (teda v kontexte evolúcie) nás bolo čoraz viac takých, ktorí sme museli postaviť bariéry: múry a strechy, aby sme mali kde bývať a ustajniť statok, ploty na vymedzenie svojho teritória, pevnosti, aby sme sa mali kde ukryť, ak sa niekto zmocnil nášho územia, a stráže, aby mal kto chrániť náš nový systém. Boli to funkčné múry – a naozaj to často fungovalo.

Nastala doba múrov a tieto veľké opevnenia od tých čias ovládli našu predstavivosť. Dodnes si rozprávame príbehy o múroch Tróje, Jericha, Babylonu, o Veľkom čínskom múre, o veľkom kamennom mes-

te Zimbabwe, o Hadriánovom vale, o múroch Inkov v Peru, o múroch v Konštantínopole a mnohých ďalších. Tiahnu sa dejinami, oblasťami a kultúrami až do súčasnosti – akurát že dnes sú na nich umiestnené reflektory, elektrické drôty a uzavreté kamerové okruhy.

No fyzické oddelenie je odrazom oddeľovania v myslení – veľkých myšlienok, ktoré viedli naše civilizácie, formovali našu identitu a vyvolávali pocit spolupatričnosti, ako bola veľká kresťanská schizma, rozdelenie islamu na sunnitskú a šiitskú vetvu a v nedávnych dejinách gigantický boj medzi komunizmom, fašizmom a demokraciou.

Názov knihy Thomasa L. Friedmana *Svet je plochý* z roku 2005 vychádza z presvedčenia, že nás globalizácia nevyhnutne primkne bližšie k sebe. Vzástol medzinárodný obchod: stačí kliknúť a niekto v Šanghaji dá niečo do krabice a pošle vám to. To však ešte nemusí byť zjednocovanie. Globalizácia sa pre nás súčasne stala inšpiráciou budovať bariéry, osobitne po finančnej kríze v roku 2008, keď sa minuli peniaze. V čase ďalších hrozieb, ako terorizmus, násilné konflikty, utečenci a migrácia či rozširujúca sa priepasť medzi bohatými a chudobnými, majú ľudia tendenciu primknúť sa tesnejšie k svojej skupine.

Nová éra oddeľovania, v ktorej sa nachádzame, sa odzrkadľuje a znásobuje rozvojom digitálneho sveta. Spoluzakladateľ Facebooku Mark Zuckerberg veril, že sociálne médiá nás zjednotia. O niečo neskôr však pripustil, že sa mylil. V istom zmysle sme sa naozaj primkli bližšie k sebe, no súčasne vznikli nové, organizačne schopné kybernetické kmene – niektoré z nich sa zameriavajú na chrenie urážok a rozdelenie celej svetovej internetovej siete. Dnes existuje pravdepodobne toľko kmeňov a toľko konfliktov medzi nimi, ako bývalo vždy. Aktuálna otázka znie: Akú podobu majú naše moderné kmene? Definujeme sa prostredníctvom triednej príslušnosti, rasy, náboženstva a národnosti? Je vôbec možná koexistencia týchto kmeňov?

Tí „iní“ hovoria odlišným jazykom alebo majú odlišnú farbu pokožky; vyznávajú odlišnú vieru či iný hodnotový systém. Jeden príklad mi prišiel na um, keď som v Londýne prednášal skupine tridsiatich mladých novinárov z celého sveta. Spomenul som iránsko-irackú vojnu, v ktorej zomrelo takmer milión ľudí, a použil som možno trochu kostrbatú vetu, že „moslimovia zabíjali moslimov“. V tej chvíli vyskočil zo stoličky mladý egyptský novinár a zvolal, že nemôže do-

voliť, aby som niečo také tvrdil. Poukázal som na štatistiku z tejto strašnej vojny a on odpovedal: „Áno, ale Iránci nie sú moslimovia.“ Na okamih som stratil reč a srdce som mal až v hrdle. Väčšina Iráncov sú šiiti, tak som sa ho spýtal: „Vy tvrdíte, že šiiti nie sú moslimovia?“ „Áno,“ odpovedal. „Šiiti nie sú moslimovia.“ Takéto rozdeľovanie nie je výsledkom boja o zdroje, ale skôr názoru, že ja jediný mám pravdu a tí ostatní s inými názormi sú pod moju úroveň. Z takéhoto pocitu nadradenosti vyrastú múry raz-dva. Ak sa k tomu pridá boj o zdroje, postavia sa o to vyššie. Zdá sa, že žijeme práve takúto dobu.

Svet je dnes v mnohých ohľadoch lepší ako kedykoľvek predtým. V ostatných desaťročiach sa milióny ľudí pozviechali z extrémnej chudoby, poklesol počet ochorení na maláriu, takmer sa zlikvidovala detská obrna. Klesá aj úmrtnosť novorodencov. Alebo by ste radšej žili v 16. než v 21. storočí? Kráľovná Alžbeta I. trpela napriek moci a bohatstvu takou veľkou bolesťou zubov, akú dnes sotva zakúsi väčšina ľudí žijúcich na Západe. Veľkú časť tohto pokroku však vystavujeme riziku. Éra po druhej svetovej vojne, ktorá vyvrcholila pádom Berlínskeho múru, ustupuje novej fáze, v ktorej musí stredová pozícia odolávať čoraz väčšiemu tlaku a volanie sirén extrému silnie. Síce to nevyhnutne neznamená, že sa vraciame späť, ale ak chceme budovať jednotu, musíme pochopiť, uznať – ba niekedy aj prijať – existenciu rozdielov.

V zmysle toho, čo chcem touto knihou povedať, používam slovo „múr“ ako všeobecné označenie všetkých bariér, plotov a prekážok v celej ich rôznorodosti. V každej kapitole sa síce budeme venovať ozajstným fyzickým múrom, vybudovaným väčšinou z tehál a malty, prípadne z betónu a ostatného drôtu, no tieto múry nám povedia, „čo“ rozdeľujú, nie „prečo“ – a navyše sú vždy iba začiatkom celého príbehu.

Nedokázal som sa venovať každému rozdelenému regiónu sveta. Miesto toho som sa sústredil na tie, ktoré najlepšie ilustrujú problémy, ktorým čelí identita v globalizovanom svete: teda na dôsledky migrácie (Spojené štáty, Európa, indický subkontinent), na nacionalizmus ako silu, ktorá zjednocuje i rozdeľuje (Čína, Spojené kráľovstvo, Afrika) a na priesečníky náboženstva a politiky (Izrael, Blízky východ).

Čínu vnímame ako mocný národný štát s množstvom rozdelení v rámci vlastných hraníc – ako sú napríklad regionálne nepokoje

a nerovnomernosť bohatstva –, ktoré predstavujú riziko pre národnú jednotu, hrozbu pre hospodársky pokrok a moc samotnú; preto musí čínska vláda zväčšovať svoju kontrolu nad obyvateľstvom krajiny. Aj Spojené štáty sú rozdelené, hoci z iných dôvodov: Trumpova éra vyvolala v krajine slobodných, ako znie verš z americkej hymny, zvýšenie rasového napätia, no súčasne odhalila doposiaľ netušenú mieru rozporov medzi republikánmi a demokratmi, ktorí stoja proti sebe vyhrotene ako nikdy predtým.

Rozdelenie medzi Izraelom a Palestínou je dobre známe, no existencia mnohých ďalších podrozdelení medzi obyvateľstvom na oboch stranách znemožňuje dosiahnuť takmer akúkoľvek dohodu. Násilie na Blízkom východe je vyvolávané aj náboženským a etnickým rozdelením, ktorého kľúčovým prvkom je boj medzi šiitskými a sunnitskými moslimami. Každý incident je výsledkom celého komplexu faktorov, no väčšina pramení z náboženských rozporov, najmä pokiaľ ide o regionálnu rivalitu medzi Saudskou Arábiou a Iránom. Pohyb obyvateľstva na indickom subkontinente v súčasnosti odhaľuje neutušenú situáciu ľudí utekajúcich pred náboženským prenasledovaním, ako aj mnohých, ktorí sa snažia uniknúť pred biedou a klimatickými zmenami. A tento prúd v najbližších rokoch nikto nezastaví.

Hranice, ktoré zanechal po sebe v Afrike kolonializmus, je komplikované zosúladiť s kmeňovými identitami domorodého obyvateľstva, ktorých sila naďalej pretrváva. Po celej Európe je ohrozovaný samotný koncept Európskej únie, a tak sa dvíhajú múry. To je dôkaz, že neboli úplne vyriešené rozdiely z čias studenej vojny a že nacionalizmus ani v epoche internacionalizmu nikdy nezanikol. Spojené kráľovstvo odchádza z Európskej únie a brexit odhaľuje rozdelenia po celom kráľovstve – stáročia formované regionálne identity, ako aj akútne spoločenské a náboženské napätia, ktoré vznikli v ére globalizácie.

V čase ohrozenia a nestability sa budú ľudia primknúť bližšie k sebe, aby sa chránili pred hroziacimi nebezpečenstvami. Ale hrozby neprichádzajú len spoza hraníc. Objavujú sa aj zvnútra. Čína to veľmi dobre vie...

1. kapitola

Veľký elektronický múr ČÍNA

*„Aj v kyberpriestore je tak ako v skutočnom svete
nevyhnutná sloboda a poriadok.“*

Prezident Si Ťin-pching

Predchádzajúca strana: Veľký čínsky múr je dlhý viac ako 21-tisíc kilometrov a tiahne sa viac-menej po celej dĺžke hranice medzi strednou Čínou a Vnútorným Mongolskom.

ČÍNSKI PANOVNÍCI SA VŽDY SNAŽILI ZJEDNOTIŤ SVOJE ROZDIELNE A roz-
delené panstvá do jedného celku. Ani prezident Si Ťin-pching nie
je iný. Nemožno ho síce označiť za cisára, ale jeho oficiálne tituly veľa
prezrdzajú: generálny tajomník Komunistickej strany Číny, prezident
Čínskej ľudovej republiky, predseda ústrednej komisie pre integro-
vanie armády a civilný rozvoj – a výpočet môže pokračovať. Nie je
to iba najvyšší vodca, ale aj zvrchovaný vodca.

Všetko, na čoho čele stojí, je obrovské a obrovské sú aj úlohy, ktoré
má pred sebou. Čína je krajinou piatich časových pásiem s rozlohou
približne ako Spojené štáty. V tomto priestore žije 1,4 miliardy etnicky
rôznorodého obyvateľstva, ktoré hovorí desiatkami odlišných jazykov;
je to multietnické impérium s typickými rysmi čínskeho komunizmu.
Krajina sa možno naozaj rozprestiera v piatich časových pásmach,
no oficiálne platí iba jedno. Odpoveď na otázku „Koľko je hodín?“
znie: „Koľko povedia v Pekingu.“ Ústredná moc je dávnou čínskou
tradíciou, no cisár 21. storočia disponuje luxusom, aký malo iba pár
jeho predchodcov. Môže si prezerat' svoje impérium zo vzduchu –
a to nielen územie od Himalájí po Japonské more a od púšte Gobi
po Juhočínske more, ale aj hospodárske impérium rozprestierajúce
sa po celej planéte.

Si Ťin-pching svoju moc obratne zväčšuje. Cestuje viac ako jeho
predchodcovia. Lieta do hlavných miest krajín celého sveta, istý si
zjednotenou hospodárskou silou novej Číny, hoci aj on cestou na
letisko premýšľa, akí opatrní musia byť čínski vodcovia, aby sa to
centrum udržalo. V mene toho sa stali majstrami tichého zjednocova-
nia prostredníctvom rozdeľovania.

Keď cestujete autom po diaľnici z letiska severovýchodne od Pe-
kingu smerom k Čínskemu múru, spočiatku ťažko rozoznáte rozdiely
medzi obyvateľstvom, ak sa neorientujete v tunajších pomeroch. Ne-
skôr to už ide ľahšie. Si Ťin-pching to vidí okamžite, pretože mnohé
z týchto rozdielov sa objavili za jeho života a pod jeho vedením.